

В. І. Борейко*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Трансформаційні перетворення, які проводить Україна з часу проголошення незалежності, характеризуються відсутністю чітко визначеної та теоретично обґрунтованої стратегії розвитку. Слід зазначити, що сучасна ринкова економіка суттєво відрізняється від тої економіки, яка існувала у XIX та на початку XX ст., з її безмежною вірою в саморегуляцію ринку. Тому, не врахування українськими реформаторами зазначеного факту спричинило, по суті, хаотичний розвиток національного господарства та, оскільки, до даного часу не відновлено виробництво валового внутрішнього продукту (ВВП) на рівні 1990 року, втрату для розвитку економіки нашої держави двох десятиліть.

На думку відомого американського історика А. Шлезінгера, ілюзія, що вільний ринок є кращими ліками від усіх економічних неприємностей, ініціювала в Росії та Україні після розвалу СРСР розвиток грабницького, експлуататорського, жорсткого капіталізму візрця XIX ст.¹

Економічні потрясіння, які завдали катастрофічних збитків нашій країні заставили провідних вітчизняних науковців вже на початку третього тисячоліття по новому оцінити наслідки здійснюваних реформ та перспективи розвитку національної економіки.

Так, О. Гош щодо цього питання зазначає: "... реформується весь економічний лад і самі ринкові відносини потребували й потребують відповідного реформування, бо не до ринку йде Україна, про що стверджують реформаторська економічна наука та пропаганда, а до нового суспільства"². Є. Буравльов та В. Стогній вважають, що Україні, яка долучається до глобальних ринкових процесів, слід враховувати низку негативних проявів, характерних для інших країн з ринковою економікою, особливо тих, які, як і наша держава, пройшли шлях від адміністративно-планових соціалістичних засад господарювання до ринкових³.

Проте економічне зростання, яке спостерігається в нашій країні з 2000 р., викликало в окремих урядовців заспокоєння. За таких умов науковці "призабули", що світова та національні економіки розвиваються циклічно. Тому після восьми років (1992-1999 рр.) спаду та восьми років (2000-2007 рр.) піднесення, у 2008 р. неминуче повинні були наступити кризові явища, наслідки яких ми спостерігаємо сьогодні.

Виходячи з вище наведеного, ставиться завдання оцінити перспективи та стратегію розвитку економіки нашої країни з врахуванням вибраного нею курсу та циклічного характеру розвитку світової економіки.

На думку, А. С. Філіпенка існують три абстрактні моделі економічного розвитку. Перша — ринок, який саморегулюється, тобто високий ступінь ринковості, друга характеризується високим ступенем інструменталізму, державним регулюванням економіки й третя — змішана. Водночас у сучасній економічній літературі вважається загально визнаною теза про те, що перші дві з названих трьох моделей — це утопія⁴.

На практиці в будь-якій країні світу, можливо, за виключенням Куби та Народно-Демократичної Республіки Кореї, використовується тією чи іншою мірою поєднання трьох вище зазначених моделей, або трьох шляхів розвитку суспільства. При цьому в процесі еволюції людського суспільства запозичення окремих переваг іншої системи відбувалося як країнами, які відмовилися від соціалістично-планової економіки, так і країнами з ринковою економікою.

Тому Україні на початку дев'яностих років XX ст., із здобуттям незалежності, слід було не "сліпо кидатися в ринкове плавання", а використати набуті переваги соціалістичної економіки, критично оцінити досвід країн, які працювали в ринкових умовах, та вибрати напрями й темпи трансформаційних перетворень відповідно до українських реалій.

Проте, як зазначає В. М. Геєць, "... політичні діячі, які спочатку виступали ініціаторами цих реформ, мали досить невизначені, якщо не сказати більше, уявлення про природу того суспільства, яке збиралися реформувати"⁵.

© Борейко В. І., 2009

*докторант Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне), кандидат економічних наук

¹ Wall Street Journal Europe. — 1993. — December 28.

² Гош О. Історична місія політичної економії в Україні / О. Гош // Економіка України. — 2004. — № 2. — С. 52.

³ Буравльов Є. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації / Є. Буравльов, В. Стогній // Вісник НАН України. — 2005. — № 3. — С. 32-40.

⁴ Філіпенко А. С. Економічні стратегії України: дискусія інтелектуалів / А. С. Філіпенко, Ю. Д. Сивашов. За ред. В. П. Резнікова. — К.: Либідь, 1988. — С. 21.

⁵ Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / [Інститут економічного прогнозування; за редакцією академіка НАН України В. М. Геєця]. — К.: Логос, 1999. — С. 262.

На думку Є. Буравльова та В. Стогнія при визначенні напрямів трансформаційних перетворень необхідно враховувати ті негативи, які їх супроводжують: “Це, зокрема, такі:

- вплив коштів за кордон і “тінізація” значної частини економіки;
- концентрація в країні екологічно небезпечного виробництва;
- від’їзд за кордон фахівців і науковців високої кваліфікації;
- спроби економічного і політичного диктату з боку провідних держав світу;
- проникнення мігрантів на територію країни”⁶.

М. Павловський, який надзвичайно критично ставиться до здійснюваних в Україні перетворень, зазначає, що економічні реформи як перехід від соціалізму до ринкових відносин у другій половині ХХ ст. відбувалися за двома моделями.

Перша — єдина модель Чиказької неоконсервативної школи на базі монетарної теорії Фрідмена, яку впроваджували в життя Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк (СБ) в латиноамериканських і в постсоціалістичних країнах за єдиною програмою “шокової терапії”, незважаючи на абсолютно різні стартові умови цих країн як за географічним положенням, природними ресурсами, менталітетом народів, так і за науково-технічним і освітнім рівнем населення цих країн.

Друга — це модель реформ Китайської Народної Республіки, що базується на інноваційній теорії М. І. Туган-Барановського, на інноваціях та інвестиціях в пріоритетні галузі. Китайські реформи проводилися за градуалістською (від англ. *gradual* — поступовий) концепцією трансформації суспільства, в якій головна роль відводилася стабілізації та розвитку виробництва — у повній відповідності до наукового визначення економічних реформ⁷.

Інші провідні вітчизняні та світові економісти дотримуються різних поглядів на вибрані Україною напрями й глибину економічних перетворень, темпи їх здійснення та отримані результати, проте у більшості робіт аналіз трансформаційних процесів в Україні протягом 1992-1999 років асоціюється з критичними висновками.

Так, О. Гош, аналізуючи процеси, які відбувалися в Україні в дев’яності роки ХХ ст., “сліпе” копіювання західного досвіду без урахування особливостей розвитку слов’янсько-православного світу, робить сумний для української економічної науки висновок: “... у рамках нинішнього курсу реформ швидке відродження економіки України є неможливим. Чудес у таких випадках не буває: щоб досягти успіху, треба твердо стати на шлях закономірного розвитку, на шлях побудови в Україні об’єктивно притаманного їй суспільства”⁸. При цьому економіст не заперечує вибраний Україною трансформаційний курс, а тільки застерігає від непродуманих, науково необґрунтованих дій.

З ним погоджується та частина науковців, яка вважає, що Україна “напролом” кинулася до капіталістичної ринкової економіки, відкинувши водночас і все позитивне, що було при соціалізмі, тоді як розвинуті капіталістичні країни перейняли від нього багато цінного. Так, наприклад, Ю. Архангельський відзначає: “Оскільки в багатьох капіталістичних країнах використовується в тій чи іншій формі планування, присутня державна власність і вживаються серйозні заходи до соціального захисту бідних верств населення, можна говорити про соціально орієнтовану економіку цих країн, або, що одне й те ж, про великі елементи соціалізму (яскравим прикладом слугує Швеція). Інакше кажучи, розвинуті країни вже є напівсоціалістичними або навіть соціалістичними в результаті конвергенції соціалізму і капіталізму, про яку раніше так багато говорилося”⁹.

Отже, можна стверджувати, що Україні, яка знаходиться на стадії завершення трансформаційних перетворень необхідно забезпечити оптимальне співвідношення між засадами, які характерні для вільного ринку, державного регулювання та соціалістичної планової економіки з усуненням чинників, які гальмують розвиток, та стимулюванням факторів, які забезпечують прискорений розвиток економіки. При цьому потрібно врахувати, що гальмівні і стимулюючі фактори мають “корені” як у ринковій, так і в плановій економіці.

Економісти, які віддають перевагу ринковій економіці, як основну її перевагу називають створення умов для вільного прояву ініціативи кожним індивідом, соціалістичній — соціальну рівність та захищеність усіх членів суспільства.

⁶ Буравльов Є. Вказ. праця. — С. 33.

⁷ Павловський М. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія) / М. Павловський. — К.: Техніка, 2001. — С. 21.

⁸ Гош О. Вказ. праця. — С. 57.

⁹ Архангельський Ю. Про необхідність державного планування ринкової економіки / Ю. Архангельський // Економіка України. — 2004. — № 3. — С. 51.

Водночас ринкової економіці характерні такі гальмівні фактори:

- негативний вплив монополізму;
- прагнення власників підприємств до надмірної норми прибутку;
- періодичне перевиробництво продукції та економічні кризи;
- переведення коштів у фінансово привабливі країни і офшорні зони;
- “тінізація” економіки та ухилення платників від сплати податків;
- зрощення бізнесу і влади;
- збільшення різниці між доходами різних верств населення.

В соціалістичній економіці присутні такі негативи:

- пригнічення індивідуальної ініціативи та “зрівнялівка”;
- ігнорування думки економічних опонентів;
- низький рівень захисту приватної та державної власності;
- розкрадання загальної (державної) власності (“несуни”);
- висока питома вага витрат на утримання армії та гонку озброєнь;
- низький рівень соціальних стандартів при відносно високому рівні соціальної захищеності;

- низькі, порівняно зі світовими, екологічні та якісні стандарти.

Відомо, що ринкова економіка базується на засадах вільної конкуренції виробників і споживачів, технологій та робочої сили. Проте в будь який період трансформаційних перетворень не потрібно втрачати з боку держави керованості національною економікою та забувати про соціальний захист населення.

Основні засади подальшого розвитку економіки України сформувавши у своїх роботах А. Чухно: “... наукове освоєння цілого ряду постіндустріальних процесів і якнайширше їх використання в Україні — це гостра необхідність, без цього просто неможливо рухатися вперед”¹⁰ та Б. Данилишина: “Нині людство є свідком нового етапу глобальної еволюції світової цивілізації — переходу до постіндустріального суспільства, основною ознакою якого є: інтелектуалізація використовуваних технологій, що забезпечує різке підвищення продуктивності праці”¹¹.

А. С. Філіпенко вважає, що: “Нині, на зламі тисячоліть, відбувається болочий пошук нової економічної моделі, тому що колишні джерела економічного розвитку себе вичерпали. Сьогодні практично всі країни світу, в тому числі і благополучні, з високим рівнем життя теж перебувають у стадії пошуку...”¹².

Зазначений пошук зумовлений прагненням економічно розвинутих країн світу жити ще краще та не відстати в змаганні за світове економічне лідерство. Україні також потрібно продовжувати пошук свого місця в світовій економіці та оптимальних шляхів трансформаційних перетворень, тому що в сьогоднішньому жорсткому конкурентному середовищі економічно розвинути країни, при всіх деклараціях добрих намірів, навряд чи побажають створити собі конкурента.

Починаючи з 2000 р., економіка України демонструє стабільні показники зростання. Чи може це свідчити, що економічна криза подолана, ринкові перетворення завершені і Україна за основними економічними показниками наближається до задекларованого європейського рівня?

Багато вчених не погоджується з такою думкою оптимістів, які обґрунтовують свої висновки зростанням продуктивності праці, високими темпами розвитку машинобудування та зростанням інвестиційного попиту, зазначаючи, що зростання продуктивності праці супроводжується високою матеріаломісткістю продукції, а високі темпи розвитку машинобудування зумовлені тим, що галузь найбільше постраждала від економічної кризи.

Правильність їх висновків підтвердили події другої половини 2008 р., коли світове господарство опинилося в найбільшій після тридцятих років ХХ ст. економічній кризі.

Тому, на думку А. Чухна, сьогодні умовою наукової обґрунтованості економічної стратегії країни є вибір правильного співвідношення між індустріальним та постіндустріальним типом розвитку, оскільки відбувся перехід розвинутих країн на нову, вищу, постіндустріальну стадію цивілізаційного прогресу, яка докорінно відрізняється

¹⁰ Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. — 2004. — № 4. — С. 21.

¹¹ 9. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання / Б. Данилишин, В. Куценко // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 71.

¹² Філіпенко А. С. Вказ. праця. — С. 25.

від індустріальної. Якщо раніше панувало матеріальне виробництво, то нині — сфера послуг, тобто нематеріальне виробництво¹³.

Отже, провідні світові та вітчизняні економісти сходяться на думці, що зростання ВВП України у 2000-2007 рр. було досягнуто екстенсивними методами на застарілій виробничій базі, без оновлення технологічного рівня виробництва та продукції. Більше того, намагання прискореними темпами вирішити соціальні проблеми, без впровадження інновацій, та підвищення рівня конкурентноздатності вітчизняних товарів, закладає негативні передумови на майбутнє, оскільки бюджет країни має соціальну, а не науково-інноваційну направленість.

Тому, першочерговим завданням стратегії розвитку нашої країни повинна бути побудова інноваційної економіки. Саме при такій стратегії економічного розвитку завдання, які поставила перед собою Україна, досяжні. Іншими словами, стабільний прискорений розвиток національного господарства можна забезпечити тільки за рахунок упровадження досягнень науково-технічного прогресу.

На початку третього тисячоліття, завдяки сприятливим світовим цінам, вітчизняні підприємства, особливо металургійні і хімічні, отримали можливість експортувати свою продукцію, тому що, за рахунок дешевої робочої сили, вона мала нижчу, ніж її іноземні аналоги, собівартість. Однак власники підприємств, думаючи, що така ситуація буде постійною, не утруднювали себе думкою про необхідність інвестувати кошти в оновлення застарілих виробничих фондів. Тому, вже перше падіння цін на їхню продукцію, зумовлене світовою економічною кризою, зробило її неконкурентною на зовнішньому ринку.

Україні, якій з метою скорочення відставання від індустріально-розвинутих країн світу необхідно забезпечити протягом тривалого періоду більший, ніж у цих країнах щорічний приріст ВВП, зазначимо, у країнах з вищим, ніж в нашій державі розвитком технологій і рівнем виробництва, потрібно використати переваги, які вона має в змаганні із світовими лідерами:

- все ще дешевшу робочу силу;
- нижчі нормативи національних стандартів у сфері збереження та охорони навколишнього природного середовища;
- високі вітчизняні технології в космосо-, літако-, суднобудуванні і досягнення в атомній енергетиці та військово-промисловому комплексі;
- родючі українські чорноземи;
- близькість до ринків Росії, Близького Сходу та Центральної Азії;
- наявність окремих видів рідкісних корисних копалин;
- знаходження на перехресті багатьох транспортних потоків.

Узагальнюючи, потрібно зазначити, що забезпечити прискорений, порівняно з іншими країнами розвиток економіки України можна тільки при наявності стратегічної програми соціально-економічного розвитку країни, сприятливого для вітчизняних підприємств та іноземних інвесторів податкового клімату, пріоритетного фінансування наукомістких галузей та використовуючи порівняльні переваги країни.

Водночас при формуванні стратегії розвитку країни не можна ігнорувати економічні закони, а саме циклічний характер розвитку економік. Тому, в умовах економічного зростання, надприбутки компаній потрібно направляти не тільки на збагачення їх власників, а й на впровадження новітніх технологій та формування стабілізаційного фонду, який можна буде використати в кризових ситуаціях. При цьому, вступ України в нову стадію економічного розвитку вимагає продовження глибоких реформ, які стосуються в першу чергу взаємин держави, ринку і суспільства. В основі таких реформ повинен лежати інвестиційно-інноваційний напрям розбудови держави.

Подальші дослідження цієї тематики повинні бути спрямовані на виявлення пріоритетних галузей для впровадження інновацій.

Стаття рекомендована до друку кафедрою фінансів та економіки природокористування Національного університету водного господарства та природокористування (протокол № 5 від 20 жовтня 2008 року)

¹³ Чухно А. Вказ. праця. — С. 19.